Маріупольський університет

Co-funded by the European Union

Тема 5. Детермінанти та показники економічної безпеки ЄС

Навчальна дисципліна «Дослідження економічної безпеки ЄС»

Кафедра економіки та міжнародних економічних відносин

Erasmus+ Jean Monnet Module «EU Economic Security Studies» · Project № 101175872 (Грантова угода № 101175872)

План лекції та результати навчання

Co-funded by the European Union

1. Детермінанти, загрози і показники: розмежування понять
2. Наукові підходи та безпекове середовище
3. Взаємозалежність, інтернаціоналізація, політичні чинники
4. Дилема безпеки в міжнародних відносинах
5. Класифікація та групи детермінант
6. Сучасні детермінанти: глобальні ризики 2026 р.
7. Показники економічної безпеки ЄС

Після вивчення теми ви зможете:

- розрізняти детермінанти, загрози та показники економічної безпеки
- класифікувати детермінанти за групами та ознаками
- пояснювати дилему безпеки та вплив взаємозалежності
- інтерпретувати показники MIP та індикатори залежностей ЄС

Ключові поняття теми

Co-funded by the European Union

Детермінанта
Determinant

Чинник, що визначає стан економічної безпеки та формує умови виникнення загроз.

Показник (індикатор)
Indicator

Кількісна характеристика, що дає змогу виміряти стан економічної безпеки.

Порогове значення
Threshold

Граничне значення показника, перетин якого сигналізує про ризик або дисбаланс.

Безпекове середовище
Security environment

Сукупність сфер, у яких зароджуються сприятливі умови або загрози національним інтересам.

Взаємозалежність
Interdependence

Взаємна залежність економік через торгівлю, капітал і технології — джерело і вигод, і вразливостей.

Дилема безпеки
Security dilemma

Ситуація, коли прагнення кожного до власної безпеки знижує безпеку всіх.

Детермінанти, загрози та показники: логіка зв'язку

Co-funded by the European Union

Детермінанта

чинник, що впливає на стан економіки

енергетична залежність від одного постачальника

Загроза

можливість шкоди національним інтересам

перебої постачання та ціновий шок

Показник

вимірює стан і сигналізує про ризик

частка імпорту енергії; ціни на газ

Рішення

реакція політики на сигнал

диверсифікація, запаси, енергоефективність

Відмінність від Теми 1: там загрози класифікували за ознаками; тут — шукаємо їхні причини (детермінанти) і способи вимірювання (показники).

Економічна безпека держави: два виміри

Co-funded by the European Union

Людський вимір

Стан, вільний від ризику та невизначеності. Коли держава не дає відчуття базової безпеки, знижуються бажання працювати, навчатися, розвиватися – і впевненість нації в собі.

Макроекономічний вимір

Стан економіки з урахуванням тенденцій її динаміки – здатність стабільно задовольняти потреби, зокрема в умовах збройних конфліктів.

Погляди науковців на економічну безпеку

Co-funded by the European Union

Х. Мауль

Загрози – посилення розколу суспільства, ескалація соціальних конфліктів, порушення зв'язків із постачальниками сировини; особливо важливий доступ до сировини під час спаду.

К. Мердок

Причини загроз: зміни в обсягах і розподілі доходів та багатства, різкі зміни зайнятості, інфляції, доступу до ринків і сировини, що гальмують зростання.

Б. Грієр

Пропонує вимірювати економічну безпеку коливаннями динаміки ВНП, оцінювати вплив детермінант диференційованим підходом через структуру господарських зв'язків.

Безпекове середовище та його складові

Co-funded by the European Union

Визначення

Сукупність геополітичної, політико-дипломатичної, воєнної, інформаційної та інших сфер, де зароджуються сприятливі умови або загрози національним інтересам.

Широке розуміння

Умови життєдіяльності людей, зовнішні та внутрішні відносини суб'єктів у всіх сферах національної безпеки.

Два фактори безпеки

Зовнішній – агресія з усіма гібридними механізмами; внутрішній – довіра населення до влади та впевненість в економічній стабільності.

Автономія і взаємозалежність в економічній безпеці

Co-funded by the European Union

Посилення взаємозалежності

Т. Ілген: посилення взаємозалежності змінює правила і процеси міжнародного обміну.

Джерела загроз

Загрози виникають не лише через надмірну автономію, а й через жорстку зовнішню політику.

Баланс взаємозалежності

Х. Беренс і П. Ноак: коливання балансу мають довгострокові наслідки й спричиняють диспропорції всієї міжнародної системи.

Сучасна ілюстрація: ЄС задовольняє 57% енергетичних потреб за рахунок імпорту (2024) — взаємозалежність стає вразливістю, якщо постачальник ненадійний.

Сутність економічних загроз

Co-funded by the European Union

Що таке загроза

Загроза руйнування об'єкта або завдання йому значної шкоди: втрата доступу до ресурсів, дезорганізація грошового обігу, втрата здатності уряду керувати економікою.

Економічні інтереси

Визначальний чинник – відмінність і суперечливість економічних інтересів з урахуванням взаємозв'язку міжнародного й національного рівнів.

Природа загроз

У нормі загрози – зворотний бік економічного виграшу і звичайна умова конкурентного ринку.

Вплив політичних конфліктів на економічну безпеку

Co-funded by the European Union

Підпорядкування економіки політиці

К. Холсті: підпорядкування економічних інтересів політичній стратегії неминуче веде до неоптимальних економічних зв'язків.

Безпека торгівлі

Для малих країн безпека торгівлі – складова національної безпеки, для великих – ні. Зі зміцненням зв'язків вплив економічних детермінант зростає.

Роз'єднання політики й економіки

Із зростанням довіри між партнерами політика й економіка роз'єднуються; протекціонізм шкодить міжнародній економічній безпеці.

Інтернаціоналізація: три взаємопов'язані детермінанти

Co-funded by the European Union

Механізм впливу

Поглиблення взаємозалежності змінило вплив трьох детермінант рівня міжнародної економічної безпеки країни.

За вільної конкуренції структура товарообміну формується лише під впливом ціни та якості товарів.

Зміна однієї детермінанти (наприклад, курсу) передається на інші – через експорт, імпорт і рух капіталу.

Державне втручання в економіку та його наслідки

Co-funded by the European Union

Обмеження ефективності торгівлі

Тарифи й квоти обмежують ефективність торгівлі; обмеження доступу іноземних товарів знижує темпи зростання ВВП та ефективність виробництва.

Довгострокові наслідки загроз

Не всі загрози стосуються безпеки: те, що в короткостроковому плані виглядає загрозою, згодом може стати стимулом до раціональнішої політики.

Нормальна конкурентна боротьба

Втрата доходу чи навіть галузі може не виходити за межі нормальної конкуренції – це частина звичайної економічної діяльності.

Питання для дискусії: де межа між захистом економічної безпеки і протекціонізмом? (див. мита 2025 р. і реакцію ЄС)

Залучення країни у світову економіку: подвійний вплив

Co-funded by the European Union

Активна сила

Більша частка у світовій торгівлі, експорті капіталу й технічному сприянні – більше можливостей впливати на інші країни.

Пасивна сила

Вища частка зовнішньої торгівлі у ВНП і сильніше проникнення іноземного капіталу – більша схильність до впливу ззовні.

Баланс інтересів

Вибір між ефективністю (добробутом) і незалежністю (безпекою) – протистояння коротко- і довгострокових інтересів.

ЄС: одночасно «активна сила» (найбільший торговельний блок, регуляторний вплив) і «пасивна» – залежний від імпорту енергії та сировини.

Дилема безпеки: логіка «дилеми в'язня»

Co-funded by the European Union

Країна А ↓ \ Країна Б →	Співпраця	Односторонні дії
Співпраця	**Обидва виграють** (+3; +3)	**А програє, Б виграє** (−1; +5)
Односторонні дії	**А виграє, Б програє** (+5; −1)	**Обидва втрачають** (0; 0)

Умовні виграші (А; Б) — ілюстрація.

Прояви дилеми

- взаємна недовіра між країнами
- нездатність домовитися про взаємовигідні угоди
- принцип «допоможи собі сам»

Учасники більше стурбовані відносною силою, ніж абсолютною вигодою; раціональна поведінка кожного веде до гіршого спільного результату — «обидва втрачають».

Внутрішні та зовнішні детермінанти економічної безпеки

Co-funded by the European Union

Внутрішні детермінанти

- загрози мікро- та мезорівня системної ієрархії
- виникають під впливом поточного стану економіки країни або регіону
- відсутність політики розвитку виробничої та соціальної сфер підвищує ризик дестабілізації

Зовнішні детермінанти

- усі загрози поза мікро- та мезорівнем
- джерела: низька ефективність економіки, слабка конкурентоспроможність промисловості, негативні соціальні тенденції
- у макросенсі: відсутність структурної політики, недосконалість бюджетної системи, вичерпання ресурсів, криміналізація

Класифікація детермінант економічної безпеки

Co-funded by the European Union

Ознака	Види детермінант
За джерелом виникнення	об'єктивні (без участі держави); суб'єктивні (породжені діями людей)
За можливістю запобігання	форс-мажорні (непереборні); не форс-мажорні (можна нівелювати)
За об'єктом впливу	власність, техніка, інформація, технології тощо
За ймовірністю настання	явні (реально існуючі); латентні (приховані)
За природою виникнення	економічні, політичні, техногенні, екологічні, кримінальні, правові, конкурентні
За часом впливу	безпосередні; короткострокові (до 1 року); середньострокові (понад 1 рік)
За спричиненими збитками	незначні, масштабні, катастрофічні труднощі
За просторовою ознакою	діють на певній території: країна, регіон

Групи детермінант: економічні та екологічні

Co-funded by the European Union

Група	Зовнішні детермінанти	Внутрішні детермінанти
Економічні	фіскальні кризи; безробіття; «мильні бульбашки» у великих економіках; зрив фінансових механізмів; дефляція або некерована інфляція; стрибок цін на енергоресурси; незаконна торгівля	надвисокий рівень тіньового сектору; дефіцит бюджету та державний борг; енергетична залежність; конкурентоспроможність на внутрішньому і зовнішньому ринках
Екологічні	екстремальні погодні явища; невдача пом'якшення змін клімату та адаптації; втрата біорізноманіття; стихійні лиха; техногенні катастрофи	вичерпання природних ресурсів; погіршення стану довкілля

Групи детермінант: геополітичні, соціальні, технологічні

Co-funded by the European Union

Група	Зовнішні детермінанти	Внутрішні детермінанти
Геополітичні	невдача регіонального чи глобального управління; кризи та крах держав; міждержавні конфлікти	зрив національного управління; терористичні атаки; зброя масового знищення
Соціальні	масштабна вимушена міграція; соціальна нестабільність; продовольчі кризи; поширення інфекційних захворювань; надмірна урбанізація	якість життя; диференціація доходів; відсутність мінімальних соціальних гарантій; зростання частки населення з доходами нижче прожиткового мінімуму
Технологічні	кібератаки; побічні наслідки технологічного прогресу; шахрайство та крадіжка даних	критичний зрив інформаційної інфраструктури

Ключові детермінанти міжнародної економічної безпеки 2020-х

Co-funded by the European Union

Війна
Війна РФ проти України

Територіальні суперечки
Південно-Китайське море, Тайвань

Кібератаки
Шкода критичній інфраструктурі та інтернету

Сировинні кризи
Цінові шоки на нафту, газ, метали

Торговельні війни
Протистояння США та Китаю

Політика США
Тарифи 2025 р., непередбачуваність

Протекціонізм
Імпортні мита, субсидії місцевим виробникам

Міграційна криза
Вплив на стабільність країн-реципієнтів

Глобальні ризики 2026: оцінка Всесвітнього економічного форуму

Co-funded by the European Union

Топ-5 ризиків на найближчі 2 роки (за серйозністю)

1. Геоекономічна конфронтація
2. Дезінформація
3. Поляризація суспільства
4. Екстремальні погодні явища
5. Збройні конфлікти між державами

18%

респондентів вважають геоекономічну конфронтацію найімовірнішим тригером глобальної кризи у 2026 р.

Також у топ-10

кібернебезпека, нерівність, забруднення, вимушена міграція та інші

Найшвидше зростають економічні ризики: спад та інфляція піднялися на 8 позицій.

Джерело: World Economic Forum, Global Risks Report 2026 (січень 2026 р.)

Рівні детермінант економічної безпеки

Co-funded by the European Union

Глобальний рівень

Фінансові кризи, зміни клімату, пандемії, технологічні революції – впливають на всі країни.

Регіональний рівень

Регіональні торговельні угоди, спільні інфраструктурні проєкти, регіональні конфлікти, Brexit, міграційні хвилі.

Національний рівень

Економічна політика, структура економіки, корупція, якість інституцій – внутрішнє економічне середовище.

Показники економічної безпеки: від індикатора до інтегральної оцінки

Co-funded by the European Union

Відбір індикаторів

за складовими: макро-, фінансова, зовнішньоекономічна, енергетична, соціальна безпека

Порогові значення

межі норми, ризику та кризи для кожного показника

Нормалізація і ваги

приведення до єдиної шкали та визначення вагових коефіцієнтів

Інтегральний індекс

узагальнена оцінка рівня економічної безпеки

Норма | **Ризик** | **Криза**

ЄС: таблиця показників макроекономічних дисбалансів (MIP)

Co-funded by the European Union

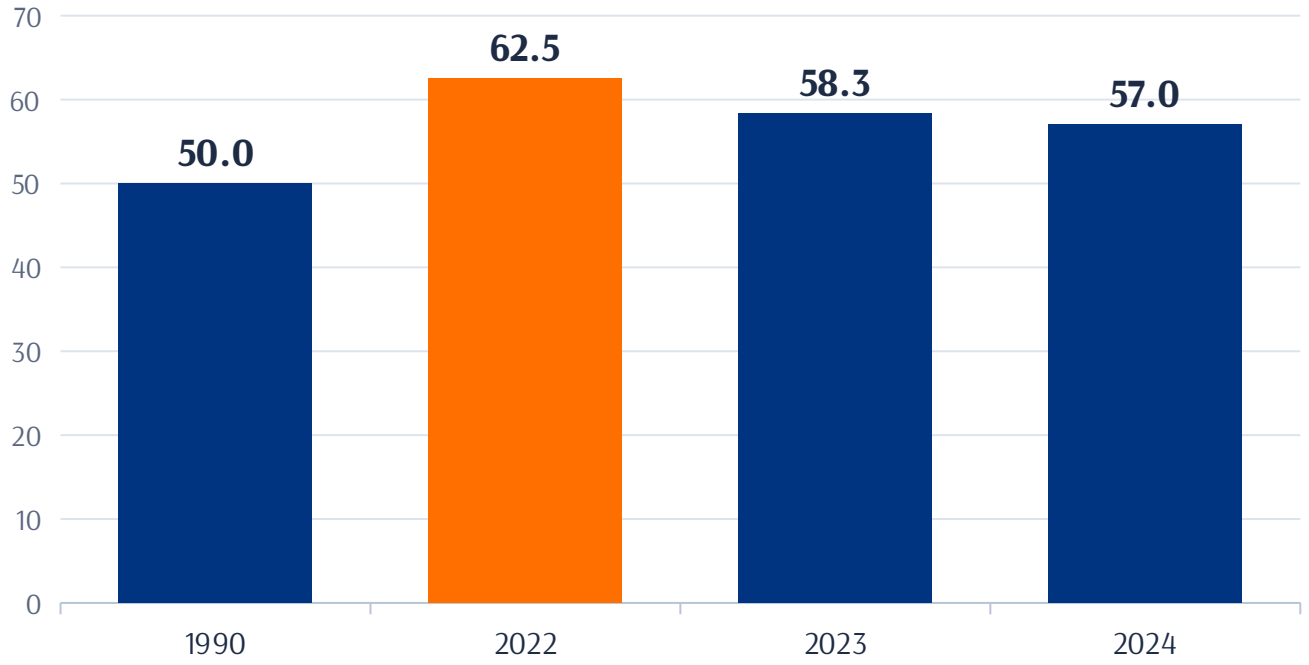
Блок	Показник	Порогове значення
Зовнішні дисбаланси	Сальдо поточного рахунку, середнє за 3 роки, % ВВП	від –4% до +6%
Зовнішні дисбаланси	Чиста міжнародна інвестиційна позиція, % ВВП	–35%
Конкурентоспроможність	Реальний ефективний обмінний курс, зміна за 3 роки	±5% (єврозона), ±11% (інші)
Конкурентоспроможність	Частка на світових експортних ринках, зміна за 5 років	–6%
Внутрішні дисбаланси	Борг приватного сектору, % ВВП	133%
Внутрішні дисбаланси	Державний борг, % ВВП	60%
Зайнятість	Рівень безробіття, середнє за 3 роки	10%

Приклади основних показників. Процедура MIP (з 2011 р.) — механізм раннього попередження; з 2025 р. таблиця містить 13 основних показників.

Показники залежності: енергетичний імпорт ЄС

Co-funded by the European Union

Залежність ЄС від імпорту енергії, % валового доступного споживання

Інші індикатори залежностей

- 137 товарів у чутливих екосистемах, щодо яких ЄС сильно залежний від імпорту; 52% їх вартості – з Китаю (оцінка Комісії, 2021)
- Розкид за державами: Мальта – 98%, Естонія – 5% (2024)
- Нафта й нафтопродукти – 67% енергетичного імпорту, газ – 24%

Джерела: Eurostat, Energy in Europe – 2026 edition; Federal Reserve FEDS Notes (2025); European Commission SWD(2021) 352

Висновки

Co-funded by the European Union

1. Детермінанти – причини, загрози – можливі наслідки, показники – інструмент вимірювання стану економічної безпеки.
2. Взаємозалежність одночасно дає вигоди й створює вразливості; її баланс визначає стійкість країни.
3. Дилема безпеки пояснює, чому раціональні односторонні дії держав погіршують спільний результат.
4. Сучасна карта детермінант очолюється геоекономічною конфронтацією (WEF, 2026).
5. ЄС поєднує макроекономічний моніторинг (MIP) з новими індикаторами стратегічних залежностей.

Питання для самоперевірки та обговорення

Co-funded by the European Union

1. Чим детермінанта відрізняється від загрози та показника?
2. Як науковці (Мауль, Мердок, Грієр) пояснюють джерела загроз?
3. Чому взаємозалежність може бути джерелом загроз?
4. Поясніть дилему безпеки на прикладі торговельної війни.
5. Які три детермінанти посилюються з інтернаціоналізацією?
6. Наведіть приклади внутрішніх і зовнішніх детермінант для України.
7. Як працює таблиця показників MIP?
8. Які показники найкраще відображають залежність ЄС?

Рекомендовані джерела

Co-funded by the European Union

Документи та дані

- World Economic Forum. Global Risks Report 2026. — Geneva, 2026.
- European Commission. Macroeconomic Imbalance Procedure Scoreboard; SWD(2024) 702 on changes in the scoreboard.
- Eurostat. Energy in Europe — 2026 edition.
- European Commission. Strategic dependencies and capacities. SWD(2021) 352.
- Регламент (ЄС) № 1176/2011 про запобігання та виправлення макроекономічних дисбалансів.

Наукові праці та методики

- Наказ Мінекономрозвитку від 29.10.2013 № 1277 «Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України».
- Holsti K. J. International Politics: A Framework for Analysis.
- Behrens H., Noack P. Theorien der internationalen Politik.
- Jervis R. Cooperation under the Security Dilemma // World Politics. 1978.
- Sterling J. et al. European Energy Import Dependency. FEDS Notes, 2025.

Маріупольський університет

Co-funded by the European Union

Дякую за увагу!

Співфінансовано Європейським Союзом. Висловлені погляди та думки належать лише автору(-ам) і не обов'язково відображають погляди Європейського Союзу чи Європейського виконавчого агентства з питань освіти та культури (EACEA). Ні Європейський Союз, ні EACEA не несуть за них відповідальності.

Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the European Education and Culture Executive Agency (EACEA). Neither the European Union nor EACEA can be held responsible for them.